

S Pirkko Saisio o *Helsinské trilogii*, obřím oranžovém miminu a autofikci

CHCI DOSÁHNOUT DOKONALÉ VĚTY

Text Jitka Hanušová

Prozaička, dramatička, scenáristka a herečka Pirkko Saisio patří mezi nejznámější a nejvlivnější tváře finské kultury. Literární a divadelní ikona, queer queen i neúnavná zastánkyně LGBT práv letos v květnu u příležitosti představení českých překladů vystoupila na pražském Světě knihy. Při besedách, autogramiádě i v zákulisí u piva působila, jak má ve zvyku — byla vtipná, až jadrná, svěží, skromná, zvědavá a vnímavá ke všemu a všem bez rozdílu.

Helsinská trilogie psaná v devadesátých letech a na přelomu tisíciletí nyní vychází po zhruba dvaceti letech v překladech do mnoha různých jazyků včetně češtiny. Co to ve vás vyvolává?

Vystudovala jsem herectví, a ačkoli už téměř půl století považuju za své opravdové povolání i identitu spisovatelství, divadelní průprava moje psaní silně ovlivňuje. Do jisté míry mám hlavu herečky. Znamená to mimo jiné, že když se v divadle naučím textově rozsáhlou roli, udržím ji v hlavě třeba dva roky až do poslední reprízy, ale potom se mi během pár dní kompletně vykouří. U svých próz jsem schopná zapomenout všechno, co jsem napsala dřív, než mi přijde vysázený text ke korekturám.

Když se *Helsinská trilogie* vydala do světa, finský nakladatel ji vydal v reedici a já ji zároveň načetla jako audioknihu. Jinak své knihy po vydání nikdy nečtu, a to ze dvou důvodů: pokud by byl text horší, než si ho pamatuju nebo představuju, litovala bych, že jsem ho nechala vydat; pokud by byl lepší, žárlila bych na své minulé já, že umělo tak dobře psát. Při tvorbě audioknihy jsem si z *Helsinské trilogie* nepamatovala vůbec nic, měla jsem jen dojem tradičnějšího, uhlazenějšího vyprávění. Proto mě určitý anarchismus, nečekaná vypravěčská řešení i některé epizody překvapily.

Jaké nyní přicházejí reakce ze zahraničí?

Recenze odjinud než z Finska, které se ke mně dostaly, byly pozitivní, někdy dokonce až ohromně. Beru je ovšem s rezervou, protože kromě angličtiny, švédštiny a němčiny jim bez překladatelů nerozumím. Z dobrých ohlasů mám pochopitelně radost, ale z reakcí přímo od čtenářů vždycky větší. Vlastně jsem od mládí vůči kritikám a recenzím dost lhostejná, ve Finsku je konstruktivní umělecká kritika vyloženě vzácná.

Jednotlivé díly trilogie a zejména její třetí díl, který nejvíc tematizuje LGBT otázky, jste psala v době, kdy se ve Finsku o tomto tématu stále ještě veřejně nemluvalo.

Jak tehdy reagovalo finské čtenářstvo a kritici?

Můj pátý román *Kainova dcera* vydaný roku 1984 byl prvním dílem ve Finsku zabývajícím se milostným vztahem mezi dvěma ženami. Přijetí bylo tehdy přinejmenším rozpačité, protože ani v recenzích, ani v rozhovorech o tom tématu nezaznělo jediné slovo. Když měl jistý časopis pro ženy zájem o dlouhý rozhovor ke knize, novinářka mi položila otázku, proč tak neobvyklý námět. Protože sama v takovém

vztahu žiju, odpověděla jsem. Zamávalo to s ní natolik, že rozhovor nedokončila a jen ze sebe vypravila: „Nic proti těmhle věcem nemám, ale teď prostě nejsem schopná pokračovat.“

Při vydání *Helsinské trilogie* se podobný šok nedostavil, ale když jsem získala literární Cenu Finlandia za poslední díl s názvem *Červená kniha loučení*, zaplavily prý internet opravdu agresivní komentáře. Tehdy jsem sociální sítě nepoužívala a nesledovala a nakladatel mi doporučil, abych to ani nedělala. V devadesátých letech nebyly reakce na LGBT osoby už tak drsné ve srovnání se sedmdesátými léty, ale vcelku běžně chodily nenávislné dopisy, výhrůžné vzkazy na záznamník a tu a tam na nás někdo plivl na ulici. Doba se hodně

změnila a občas mi připadá úsměvné, jak si dnes někdo přeje být pronásledovaným nebo obětí. Osobně bych si přála, aby nás, queer osoby, ani nepronásledovali, ale ani neglorifikovali.

Jaký máte názor na to, že *Helsinská trilogie* dnes dostává nálepku autofikce?

Dokonce ji prohlašují za první finskou autofikci, což mi připadá nanejvýš matoucí. Autor, který bere sebe a svůj uplynulý život jako materiál a zpracovává jej způsobem, jaký mu fikce umožňuje, není nový fenomén ani ve Finsku, ani ve světě. Klasickými příklady budiž trilogie *Dětství*, *Chlapectví*, *Jinošství* Lva Tolstého, trilogie *Dětství*, *Do světa*, *Moje university* Maxima Gorkého či šestidílný *Román o životě* od Konstantina

Paustovského. Z Francouzů mi nejbližší Marguerite Durasová, Violette Leducová a Jean Genet na sebe nazírají poeticky a nevybíravě a ukazují, že i autofikce může být magicko-realistická.

A co říkáte na autofikci obecně?

Momentálně se jí píše a vydává ve Finsku i v celé Evropě hodně. Nejspíš nejsem jediná, kdo si myslí, že trpí jistou inflací. Finské autorstvo, které se jí věnuje, je velmi mladé, což znamená, že časový rozestup mezi tím, co píší, a současností je malý, často nevznikne potřebný odstup vůči hlavní postavě čili pisateli samotnému ani prostředí a společnosti. Vidět charakteristické rysy vlastní doby, současnosti, je obtížné, a i když je nakrásně autoři vidí, čtenáři zřídka. Finská autofikce jako by opakovala stejný příběh, jen ho vyprávějí jiní lidé. Autor má problém, často související s identitou, a ten je navíc podtrhován narcisistní osobou, což bývá většinou partner nebo otec či matka. Autor se snaží problém skrývat tak dlouho, než ho zcela ochromí, jakmile se z krize vzpamatuje, je posílen a nachází své já, zbaví se narcisistních osob ze svého okolí, dojde osvětlení.

Liší se podle vás něčím *Helsinská trilogie* od děl současných představitelů tohoto trendu? A čím?

Jsem zaujatá, abych mohla hodnotit svou tvorbu, ani to činit nechci. Přirozeně bych si přála, aby se *Helsinská trilogie* zařadila do literární tradice, v níž protagonistka není obět ani hrdinka a kde svět slouží jako jeviště, na němž hlavní postava žije svůj život svázaný zákony tohoto světa, přičemž ale tyto zákony hodnotí.

Je pro vás důležité vyjadřovat svými texty nějaké stanovisko, například komentovat aktuální společenské problémy?

Bylo mi dvacet šest, když vyšel můj románový debut *Běh života*. Hlavní postava je evidentně moje alter ego — žije ve stejné době, stejné čtvrti, je spisovatelka. Do knihy se promítlo společenské prostředí té doby se všemi hodnotami, hierarchií, náboženskými i politickými vlivy. Nakonec jsem podle mě napsala román o politickém probuzení svého alter ega. V rozhovorech jsem vždy zmiňovala, že hlavní postava „našla své místo v dějinách“. Aktuálnost je obtížný cíl v obou mých hlavních oborech: v dlouhé próze i dramatu. Aktuální události se do té doby, než proběhne premiéra „aktuální“ hry nebo vyjde tiskem „aktuální“ román, bezesporu změní. Úkolem spisovatele je

hledat za povrchovými jevy nejhlubší esenci doby, vnímat ji a pokoušet se najít její jádro.

A jaké je specifikum této doby?

V mé zemi, v Evropě, po celém světě?

Polarizace, oslabení demokracie, vzestup diktátorů a diktatur. Zcela jistě. Ale co stojí za tím? Při psaní *Trýzně* jsem se vcítala do osoby (vlastně více osob), která neznala datum svého narození ani věk, výšku, tělesnou hmotnost, znamení zvěrokruhu, nikdy se neviděla v zrcadle ani nespátřila žádný jiný obraz sebe sama a neměla diagnostikovanou osobnostní poruchu, které jako by někteří zástupci vyšší kulturní střední třídy sbírali... Současný Evropan má identitu. A ta slouží jako štít. Člověk chce věřit, že je stejný jako jeho identita. Identita nahrazuje duši, proto je Evropan ztracený.

Jakou roli pro vaši tvorbu hraje spojení literatury a politiky?

Běžná definice politiky by asi mohla znít, že jde o prosazování a organizování společných záležitostí. V demokracii se předpokládá, že člověk volí stranu, jejíž zástupci prosazují hodnoty, které jsou pro voliče důležité. Jsem dost stará na to, abych si pamatovala dobu, kdy média nezveřejňovala volební průzkumy a různé agentury na žádost politických stran nevytvářely voličské profily. Strany vyhledávaly programy a lidé volili stranu, která jim nejvíc vyhovovala. Dnes jsou strany profilované podle přání voličů, člověk, který nesleduje realitu politické činnosti, se v tom ovšem často ztrácí. Ráda bych věřila, že klimatická krize neexistuje. Kdybych toho byla schopná, opřela bych se o názory finských populistů, z jejichž úst jsem zaslechla výroky jako „pro Finy je globální oteplování dobrá věc, vysychání jižní Evropy znamená, že pěstování vína se přesune do našich zeměpisných šířek, o turismu mříčím na sever nemluvě“. Nebo: „Užijme si teplo, dokud můžeme, těm klimatickým hysterikům na truc.“

Na nejvlivnější politický post světa bylo zvoleno obří oranžové mimino, které bere spisovatelům hračky z rukou. Tvoří parodii, paroduje sám sebe i demokracii, paroduje politiku. Finský prezident s ním hrál golf a tvrdí, že debaty, které vedl během hry s oranžovým miminem, byly přínosné. Za studené války jsme my západní spisovatelé, chránění svobodou slova, trochu záviděli těm z východního bloku jejich schopnost vyjadřovat se mezi řádky, krystalizovat svá poselství do mytických obrazů a metafor, a především jsme záviděli čtenářům z východního bloku, že mezi

těmi řádky uměli číst a měli toto spojení se svými autory. Díky Donaldu Trumpovi máme teď i my Finové příležitost si tuto dovednost procvičit, zatímco posloucháme zdravici vlastního prezidenta.

Nepíšu vyložené politické romány ani dramata. Pro velkou scénu Národního divadla jsem nicméně v roce 2014 napsala hudební hru *SLAVA! Čest. Opera oligarchů*. Zabývala jsem se v ní zejména tématem dvojí identity, například proměnou Kim Čong-una v jeho dědečka Kim Ir-sena. Hra byla přijata s nadšením, ale zdá se, že nikdo nezachytil její hlavní téma. Soustředila se totiž na vzestup Vladimira Putina (ve hře pod jménem Volodě) do role diktátora, na jeho vměšování se do evropské vnitřní politiky podporou jak pravicových, tak levicových populistů, přivlastňování si ruských dějin z Nestorovy kroniky, zavedení literární cenzury a veřejného pálení výtisků klasických děl i (v mé hře napůl omylem) na zahájení války proti Ukrajině. Hra byla dystopií o Rusku, ale většina toho se v následujících letech stala skutečností.

Jaký je status spisovatele ve Finsku a jak se vyvíjel během vaší kariéry?

Letos uplyne půl století od chvíle, kdy jsem na jaře roku 1975 absolvovala divadelní akademii a na podzim mi vyšel první román. V tom roce vyšlo ve Finsku celkem devět debutů včetně básní a esejů, v letošním roce jsou jich stovky. Paradoxní je, že se prodává méně knih, ale píše se jich stále víc. Ocenění za debutové dílo, které jsem tehdy obdržela, se proměnilo a dnes je z něj soutěž mezi až dvaceti nominovanými. I talentovaný začínající autor v současnosti snadno zapadne, pokud nezíská nějakou cenu anebo nedosáhne publicity jiným způsobem.

Dříve byli spisovatelé poměrně dobře podporováni granty, stát a nakladatelé se o ně starali. Hluboce soucím se začínajícími kolegy. Přituhující politické klima bylo patrné z projevu nového ministra financí, zástupce populistické strany: „Finsko si nemůže dovolit tak rozsáhlý kulturní sektor, na jaký bylo zvyklé.“ Navzdory apelům uměleckých organizací ministerstvo financí „nemělo čas“ vypracovat komplexní posudek dopadů škrtů v oblasti kultury, které se jeví z velké části jako nepřátelské a zbytečné.

Když vezmeme v potaz tyto významné škrtů, jak se díváte na stav finské kultury a jak vidíte budoucnost?

Snažím se nebýt pesimistická při hodnocení budoucnosti finské kultury. Pravda nicméně je, že tato vláda během dvou let

Na nejvlivnější politický post světa bylo zvoleno obří oranžové mimino, které bere spisovatelům hračky z rukou.

své činnosti dokázala natolik rozbourat struktury kulturního sektoru, že bude obtížné, dokonce snad nemožné to opravit.

Máte velmi specifický styl psaní — vaše prózy působí svou fragmentarností na první pohled skoro jako poezie. Z čeho tento styl psaní pramení?

Nevzpomínám si, kdy jsem své texty začala graficky takto rozvolňovat. Často se mě na to ptají zejména překladatelé a zahraniční novináři. Takže jsem se nad tím, co při psaní dělám instinktivně, musela zamyslet. Mezera znamená například jasný posun v čase nebo přesun z místa na místo. Může značit i náhlou změnu nálady nebo překvapivé poznání či změnu emocionálního rozpoložení postavy. Jeden kritik napsal, že nechávám prázdná místa, aby si je čtenář vyplnil; podle něj důvěřuju čtenáři a ctím jeho schopnost odhalit záměry.

Jedna z ústředních vět *Helsinské trilogie* zní: „Ani jeden z nich si nevšiml, že se ze mě stala ona, osoba, která vše neúnavně zkoumá.“ Jak je pro vás důležité pozorování a do jaké míry svět vlastní představivosti?

Rozdělení vypravěče na „já“ a „on(a)“ je zmíněné na samém začátku prvního dílu a stalo se jak obsahovým, tak narativním řešením pro celou trilogii. Pokud se dá na paměť jakkoli spolehnout, pak tvrdím, že právě v situaci, která je v knize vylíčená, jsem si asi jako osmi- či devítiletá napsala v hlavě větu o sobě ve třetí osobě. Pokud bychom chtěli tuto věc psychologizovat, jde nejspíš o únik související se zvládnutím úzkosti, o vyjádření odstupu, odcizení nebo objektivizace vlastních pocitů. Pokud bychom to naopak psychologizovat nechtěli, hádám, že moje touha stát se spisovatelkou a dospívání začaly právě touto situací a větou. I nyní v sedmdesáti šesti letech si všímám, že jsem málokdy schopná, být jen na hodinu, opustit věty, které mi probíhají hlavou, mnohdy nedokončené. Dokonce i sny se mi hemží dialogy a k tomu je často doprovází hlas vypravěče.

Vyzkoušela jste spoustu literárních žánrů a forem, označila byste se za eklektickou autorku?

Když vyšel můj první román, zařadili ho do linie dělnické literatury. Ta měla

ve Finsku v sedmdesátých letech dvacátého století velkou váhu, cenili si ji natolik, že prohlásit začínající mladou autorku s debutujícím dílem za seriózní představitelku tohoto směru vyvolalo mezi literárními kritiky menší rozruch. Své místo v kánonu dělnické literatury a realismu jsem si však udržela a napsala další podobně laděný román, který vyšel rok po mém debutu a dostalo se mu vynikajících recenzí a velmi dobrých prodejších. V duchu dělnického realismu jsem začala psát i třetí román, ale nic z toho nebylo. Zrovna když mi udělili roční grant na psaní, přestala jsem na celý rok psát a šla do televize tvořit zábavu. Můj třetí román se naprosto lišil od obou předchozích — metaforický divadelní román poněkud v Bulgakovově duchu — a teprve čtvrtý román *Betonová noc* stál pevně takřkajíc na vlastních nohách, minimalistický a drsný. To, že jsem se stala spisovatelkou dělnické třídy a poté se z toho žánru obtížně pokoušela vymanit, mě naučilo, že ať už vás definují jakkoli, snažte se těmito nálepkám uniknout. Utečte z místa, kde sklízíte chválu, spisovatel, který cituje sám sebe, je mrtvý spisovatel. Pro každé ze svých děl, prózu či drama, jsem vždy hledala osobitý vypravěčský hlas a styl. Nešlo o záměrné experimenty s různými styly. Neoznačuju se za eklektickou ani za nic jiného. To je úkol kritiků a badatelů.

Po čem se v tvorbě pídíte?

To je velmi náročná otázka, možná dokonce nezodpověditelná, ale zajímavá. Hledám slova, která přesně odpovídají mé zkušenosti, například pro nějaký jedinečný okamžik v přírodě, nadpřirozený zážitek, moment, kdy se cítím být v souladu se světem; takové ty světlé a neopakovatelné, prchavé chvíle. Chci dosáhnout dokonalé věty. Chci slovy nakreslit nemožné, to si uvědomuju. Slovy se okamžik mění v něco jiného, nejprve pro mě, potom pro čtenáře.

Když se ohlédnete za svou dlouholetou úctyhodnou a plodnou literární kariérou, vybrala byste jeden nebo pár momentů, které nějakým způsobem vynikaly?

Nejvýjimečnější, nejzářnější a nejvýznamnější okamžiky mám obvykle spojené s procesem psaní, s ohlasy na knihy nebo vůbec s vydáním mnohem méně. Výjimkou byl můj první román: když mi nakladatel oznámil, že ho vydá, byla to velká chvíle. Od třinácti let jsem posílala do nakladatelství různé rukopisy — básně, soubory povídek a jednu novelu. Připravovala jsem

Pirkko Saisio (nar. 1949) je finská spisovatelka, dramatička a herečka. Ve Finsku patří k nejčtenějším žijícím autorkám a potenciálním kandidátkám na Nobelovu cenu za literaturu. Její tvorba čítá přes šedesát děl, převážně románů (včetně těch vydaných pod pseudonymy Jukka Larsson a Eva Wein), ale i divadelních a televizních her, filmových scénářů, baletních libret či knihu pro děti. Za své romány byla celkem sedmkrát nominována na nejprestižnější finské literární ocenění, Cenu Finlandia, v němž drží suverénní prvenství. Nominaci proměnil v roce 2003 třetí díl *Helsinské trilogie* — *Červená kniha loučení*, který navíc bezkonkurenčně obsadil první místo v žebříčku 100 nejlepších finských děl uplynulého čtvrtstoletí podle renomovaného periodika *Helsingin Sanomat*. Český jí v nakladatelství Host vyšel rozsáhlý román *Trýzeň* (2021; česky 2024, překlad Michal Švec) a *Helsinská trilogie*. Nejmenší společný násobek (1998; česky 2024) a v jednom svazku *Protisvětlo* (2000; česky 2025) a *Červená kniha loučení* (2003; česky 2025) v překladu Jitky Hanušové.

se na to, že mě dojde, až se mi do rukou dostane první výtisk mé knihy, ale jak už to v životě často bývá, štěstí se vám vyhne, pokud se ně příliš připravujete. Obálku mého debutu zdobil přehnaně romantický akvarelový obrázek s vyobrazením hlavní postavy, jak drží kytici růží. Hned jsem šéfredaktorovi sdělila, že obálka je hrozná a nekomunikuje ani s obsahem, ani se stylem knihy. Šéfredaktor ztuhl a nic neřekl, až později jsem se dozvěděla, že obrázek namalovala jeho manželka.

Nejúžasnější vzpomínku na proces psaní mám z osmiměsíčního období, kdy jsem psala *Trýzeň*. Byla pandemie a po čas lockdownu jsme s mou partnerkou uvízly na našem letním sídle na Madeiře. Společenské povinnosti, vztahy i radosti byly tisíce kilometrů daleko. Život byl klidný a jasný jak venku na slunci, tak v nitru. Psát tento rozsáhlý román pro mě skýtalo bezmezné potěšení a paradoxně to byl i nejlehčí tvůrčí proces za celou mou autorskou kariéru, přestože má román velmi náročnou strukturu.

Vaše nejnovější kniha pojednává o Stalinovi. Proč v této době psát o někom takovém?

Román *Suliko* pojednává o posledních Stalinových měsících, jeho vzpomínkách a scénách z jeho života. Jako většina mých děl vznikl z rozporu. Kdovíproč jsem si na YouTube pustila gruzínskou píseň o Suliko. Vzpomněla jsem si, že byla Stalinovou oblíbenou a že ji roky nařizoval hrát v rádiu. Často bývá označována za lidovou, ale není to tak. Vychází z pozoruhodné a krásné básně gruzínského básníka Akakiho Cereteliho, v níž vypravěč hledá hrob své milované Suliko. Zanedlouho jsem kdesi v podivných koutech internetu narazila na význam slova *suliko* a zjistila, že označuje „duši“. Stalinovy notoricky známé krutosti a jeho bezohlednost ostře kontrastovaly s postavou Suliko, pro něj důležitou, romantickou, iluzorní láskou i vlastní duší. Žijeme v globálním, zrychlujícím se kolotoči ovládaném diktátory, z nichž téměř všichni byli původně zvoleni v demokratických volbách. Kolotoč se točí rychle a my nemůžeme vystoupit, i když

se nám z něj dělá špatně. Zrod a vývoj diktatury a diktátorů je v literatuře odvěkým tématem. Diktatury vznikají za podpory společenstev, přizívají se předsudky, snadno zažehlou xenofobií, touhou po silných vůdcích. V zásadě existují dva druhy diktátorů: zklamaní idealisté a pragmatici sledující vlastní zájmy. Josif Stalin patří podle mě k tomu prvnímu, zatímco Vladimir Putin ke druhému. Putinovi říkám kanálová krysa a nepovažuji ho za nikterak zajímavou osobu. Stalin podle mě reprezentuje většinu světových diktátorů. Diktatura se rodí, jakmile má idealistický vládce velkolepé vize pro svůj lid, a možná dokonce pro celý svět. Veškeré překážky ohrožující jeho vize odkládá z cesty a činí tak s pomocí těch, kteří jsou příliš slabí, aby se mu postavili, anebo těch, kteří z jeho vizí těží. Chtěla jsem románem *Suliko* prozkoumat zrod diktátora a diktatury, ale hledala jsem také momenty ve Stalinově životě, kdy měl možnost se probudit, ty zárné okamžiky, kdy by se jeho touha po Suliko, po duši, zjasnila. ●